

PAVEL
ŠTĚPÁNEK

KAPITOLY Z DĚJIN ČESKO-ŠPANĚLSKÝCH KULTURNÍCH STYKŮ A VZTAHŮ

KAROLINUM

Kapitoly z dějin česko-španělských kulturních styků a vztahů

Pavel Štěpánek

Recenzovali:

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

doc. Mgr. Helena Zbudilová, Ph.D.

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2015_025
(Od středověku po dnešek. Studie o umění v českých zemích).

„Zpracování obrazové části publikace bylo umožněno díky
úcelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené
roku 2017 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem
školství, mládeže a tělovýchovy ČR.“

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2018

© Pavel Štěpánek, 2018

ISBN 978-80-246-3671-9

ISBN 978-80-246-3703-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Mé ženě Vlastě

1526. Rodilý Španěl na českém trůně – Ferdinand I. Preludium vlády Rudolfa II.	11
Španělská humanistická vzdělanost 16. století (a její ohlas v českém prostředí)	27
Španělští intelektuálové v Praze	41
Filip II. (1527–1598) a jeho doba. Vybrané ukázky umění a dokumentů z pražských sbírek	61
K počátkům vlivů španělské módy na módu českou	85
Dokument o stavbě staroboleslavského kostela z roku 1616	93
Španělská etapa Emauzského kláštera v Praze	102
Poznámky k vybraným náhrobníkům Španělů 16. a 17. století v Praze	135
Španělské prvky a ikonografie v díle Karla Škréty	150
Španělské základy Lomce	163
Jak český jezuita Jakub Kresa naučil španělského umělce Antonia Palomina malovat perspektivní fresky. Český jezuita Jakub Kresa ve Španělsku	179
Kristus jako zajatec. Poznámka k ikonografii sochy španělského Krista Medinaceliského v kostele trinitářů na Novém Městě v Praze	187
Recepce španělské literatury, kultury a jazyka na Moravě	201
Sv. Josef Kalasanský, kardinál Dietrichstein a Dominik à Jesu Maria (Domingo Ruzola)	222
Sv. Terezie v českém barokním umění. Úcta ke španělské svätici v českém kontextu, klášter karmelitek v Praze	238
Sv. Isidor rolník / Madridský	260
Iberské prvky v ikonografii barokního umění v severozápadních Čechách. Poznámka k ikonografii sv. Starosty	266
Bibliografická poznámka	281
Redakční poznámka	282
Summary	283

ÚVOD

Tato kniha, *Kapitoly z dějin česko-španělských kulturních styků a vztahů*, shrnuje nejvýznamnější autorovy vědecké a odborné příspěvky z posledních dvou desetiletí (1996–2015) pohybující se na rozhraní dějin umění, obecných a náboženských dějin, ikonografie a obecné historie. Studie z dějin umění budou publikovány v samostatném svazku pod podobným názvem *Kapitoly z dějin španělského umění*, ale budou věnovány výlučně umělecko-historickým problémům (přirozeně v historickém kontextu), které vytvářejí samostatný čtenářský okruh.

Jak tomu často bývá, řada námětů byla podnícena výzvou k účasti na konferencích, kolokviích, sympoziích a kongresech, popř. publikování v jiných, nepříliš rozšířených neperiodických publikacích, jako sbornících k počtě kolegů a při jiných příležitostech. Další vznikly z vlastní potřeby se námětem zabývat a teprve dodatečně byly jednotlivé studie dopracovány a uplatněny v tisku.

S výjimkou některých statí, které byly zveřejněny i na internetových stránkách, zůstávají pro běžného čtenáře tyto studie nedostupné, neboť jde jednak o vysoce specializované, jednak regionální edice, a proto se ocitají společně v tomto svazku. Celkovým pojítkem jednotlivých studií jsou historicko-kulturně-umělecké vazby mezi oběma zeměmi, Španělskem a dnešní Českou republikou; prakticky všechny se snaží zejména poukázat na španělské vlivy u nás. Záměrem těchto studií je snaha zvýraznit už pozapomenuté, ale mnohdy dodnes trvající vztahy mezi českou a španělskou výtvarnou kulturou, které nepředstavují izolované jevy, nýbrž řetězec vzájemně souvisejících, pokud ne přímo propojených skutečností, které v návaznosti na sebe přibližují tematický celek – ovlivňování české kultury španělskou (opačně k tomu dochází vzácněji). Při torzovitém zachování pramenů, jimiž jsou v našem případě zejména obrazy a sochy, popř. grafické listy, jsou i naše poznámky k tématu poměrně mezerovité, i když dnes už tušíme jejich rozsah a význam, oslabený nejen dobou, která proběhla od jejich vzniku, ale i nastolením nových modelů, které do značné míry ony starší modely vytlačily. Bohužel doložit je bohatým vizuálním materiálem zůstává mimo finanční možnost autora i editora. Většinu námětů si může čtenář pohodlně vyhledat na internetu zadáním místa či autora.

Studie jsou věnovány převážně období renesance, manýrismu a baroku; někdy se tematika prolíná, Je pochopitelné, že v některých případech dochází

k opakování myšlenek či vysvětlování téhož kontextu, dokonce obdobnými formulacemi, protože každá studie byla psána z hlediska určitého celku, který nemohl být narušen či opomenut. Někdy došlo k publikování téhož námětu, ve dvou popř. třech případech; to lze chápat jednak pro jeho obecný význam, jednak jako proces zrání a vybrušování tématu buď myšlenkového, nebo formálního. Aby bylo zamezeno opakování rozsáhlejších pasáží, vypustil jsem např. ve studii věnované Filipovi II. (čtvrtý příspěvek) některé historické reálie a ponechal jsem především charakteristiku výtvarného umění – architektury, malby a plastiky. Podobně, ještě důsledněji, bylo postupováno i v příslušných statích, v nichž je pojednáno o Juanu Caramuelovi z Lobkowicz. Je pochopitelné, že občasné opakování názoru nebo literatury bylo ponecháno, protože by došlo k narušení logického sledu úvah a tvrzení.

Většina studií o středověku byla v přepracované formě převzata do knižní publikace (s výjimkou novějších studií) Čechy a Španělsko ve středověku. *Dějiny a umění*, Olomouc, Univerzita Palackého, 2008. Nejsou zařazeny ani příspěvky týkající se španělské a portugalské Ameriky, protože tento materiál je připravován pro samostatný svazek *Umění El Dorada*.

Poznámky jsem ponechal ve formě časopisu či sborníku, kde byl příspěvek původně otištěn; sjednotil jsem je jen psaním příjmení autorů velkými písmeny. Děkuji za pomoc panu Stanislavu Vaňkovi.

Velice děkuji recenzentům doc. Pavlu Markovi a doc. Heleně Zbudilové za podnětné připomínky a doplňky, které vylepšily jak celek, tak jednotlivé detaily.

prof. PhDr. Pavel Štěpánek, Ph.D.
V Praze dne 9. 1. 2017

1526. RODILÝ ŠPANĚL NA ČESKÉM TRŮNĚ – FERDINAND I. PRELUDIUM VLÁDY RUDOLFA II.

Česko-španělské styky dostaly mimořádný impulz, když české stavy zvolily roku 1526 Ferdinanda I. Habsburského, vnuka Isabely Katolické a Ferdinanda Aragonského, na český trůn. Stalo se tak v důsledku oprávněných obav před společným nepřítelem: muslimy. Pro Ferdinanda se rozhodly české stavy přičiněním Zdeňka Lva z Rožmitálu, který svými diplomatickými schopnostmi a bohatstvím ovládal celou korunu,¹ nehledě na to, že v paměti zůstávala cesta jeho předka do Španělska.²

Nový panovník přišel ze Španělska přes Nizozemí. Narodil se v kastilském městě Alcalá de Henares (přestože jeho náhrobek v katedrále sv. Víta udává – ale mylně, a nevíme proč – jako rodiště španělskou Medinu³) a v rodné zemi byl vychován jako budoucí španělský panovník; až za změněné politické situace císař Karel V. vyslal svého bratra do Vídně. Tehdy, v první polovině 16. století nejmocnější panovník v Evropě, Habsburk Karel V., bratr Ferdinanda I., nově formuloval – podle Václava Černého – starou představu „universitatis humanae“, „lidského všespolečenství v Kristovi co mystickém císaři Římské říše, jednu z historicky nejmocnějších inspirací naší civilizace“.⁴ U nás byl chápán jako „dobroděj křesťanstva porážkou severoafrických Maurů“, jako vojevůdce ověnčený slávou, pokračující ve slávě římské říše, ba přímo jako bůh války Mars ochraňující Evropu. Tak jej také chápe – jak ještě uvidíme – výzdoba Královského letohrádku (Belvederu) v Praze.⁵

1 Bohdan CHUDOBA, *Jindy a nyní. Dějiny českého národa*, Praha, Vyšehrad, 1946, s. 166.

2 O ní viz Pavel ŠTĚPÁNEK, *Čechy a Španělsko ve středověku. Dějiny a umění*, Olomouc, Univerzita Palackého, 2008.

3 Za upozornění na problém vděčím starostovi města Alcalá Arseniovi E. Lope Huerta v dopise datovaném dne 11. června 1986 v rámci přípravy cesty španělského královského páru do Prahy. Na chybu upozornil jako první poslanec španělských cortesů Juan A. Cánovas del Castillo.

4 Václav ČERNÝ, *Don Quijote a quijotismus*, in: *Tvorba a osobnost*, Praha, 1993, s. 438 (napsáno roku 1966).

5 Zde je ovšem dominantním motivem Řád zlatého rouna, který prostupuje všechny stavební složky, včetně tvaru zábradlí, jak ukázal Jan BAŽANT, *Pražský Belveder a severská renesance*, Praha, Academia, 2007. – Předtím TÝŽ, *Pražský Belveder, Ferdinand I. a Jupiter*, *Umění/Art*, LI, č. 4, 2003, s. 261–277. Článek se zabývá politickými aspekty stavby pražského Belvederu, který byl vybudován v letech 1537–1563 podle návrhů Paolo della Stelly a Bonifáce Wolmuta. Jako Mars je Karel V. podán na zobrazení v zámku v Bučovicích. Viz Jarmila KRČÁLOVÁ, *Centrální stavby české renesance*, Praha, Academia, 1974, s. 44.

Z hlediska politického lze připomenout, že Ferdinand poznal ve Španělsku vzkvétající absolutismus; jehož představitelem byl i jeho vlastní bratr císař Karel V. Ferdinand si přivedl s sebou četné španělské poradce a sekretáře, mezi nimi i bankéře Salamanku, jenž sehrál roli na utváření architektonického vkusu Ferdinandova. Nejvýraznější osobností ve Ferdinandově doprovodu byl Cristóbal de Castillejo, poměrně mladý, šestatřicetiletý muž, humanisticky vzdělaný, znalý Erasma i *Utopie* Tomáše Mora. Castillejo sice zemřel r. 1550 ve vídeňském Novém Městě, ale některé jeho verše vznikly právě na Pražském hradě.⁶ Složil osmislabičným veršem několik romancí a stanul v čele národní básnické školy. Vytvořil své bohaté básnické dílo v duchu výrazně renesančním, ba až boccacciovským, jako např. *V kázání o lásce* (bezmála o třech tisících veršů) anebo v ještě delším *Rozhovoru o ženách* či ve své nejrozsáhlejší skladbě *O dvorském životě*. Pro nás je pozoruhodný zejména tím, že věnování knihy je vepsáno v Praze a datováno 4. září 1547. Jak bylo jeho dílo vtipně definováno, „za kritickou uvolněností těchto básní bychom sotva hledali králova tajemníka, již vůbec ne za hořkými žalobami na službu u dvora“.⁷ Castillejo, jenž byl zřejmě první vskutku významný vyslanec španělského Parnasu na Pražském hradě, naráží občas i na českou a moravskou historii a ukazuje tak, že velmi záhy šlo o vědomé vzájemné sledování česko-španělské.

Zejména jsou živé jeho sloky o lásce.

Amor
 Dame, amor, besos sin cuento
 asida de mis cabellos
 y mil y ciento tras ellos
 y tras ellos mil y ciento,
 y después
 de muchos millares, tres.
 Y porque nadie lo sienta,
 desbaratemos la cuenta
 y contemos al revés.⁸

6 Josef FORBELSKÝ, Španělský básník na Pražském hradě, *Lidová demokracie*, pátek 6. února 1987.

7 Z jeho spisů: Cristóbal de CASTILLEJO, *Obras morales y de devoción; Fragmentos de la constanza; Carta dedicatoria*, Madrid, Espasa-Calpe, 1958. – *Sermón de amores; Diálogo de mujeres*, Madrid, Espasa-Calpe, 1960. – *Obras de amores; Obras de conversación y pasatiempo*, Madrid, Espasa-Calpe, (4a ed.) 1969; 1927. – *Diálogo de mujeres*, Madrid, Clásicos Castalia, 1986; 1544. O něm viz María DOLORES BECCARIA, *Presencia de la Utopía de Tomás Moro en la obra poética de Cristóbal de Castillejo*, <http://revistas.ucm.es/fil/02122952/articulos/DICE8282110135A.PDF>.

8 Vděčím velvyslanci Antonioví Pedauy za přepsání těchto slok. Doslovně přeloženo: „Láska. Dej mi, láska, polibků nepočítaných, chop se mých vlasů, a pak ještě tisíce a sto, a potom, mnoho tisíc, tři. A tak, aby to nikdo nelitoval. Zrušme počítání a začneme odzadu.“ Jinak viz <http://nalocos.blogspot.com/2008/03/da-mundial-de-la-poesa.html>.

Španělská orientace se postupně dostávala do popředí zájmů české katolické šlechty a některé rody předjaly vývoj a spojily se sňatky se španělskými – nejvýmluvnějším příkladem jsou dvě svatby roku 1555 – Vratislava z Pernštejna s Marií Manrique de Lara a Adama z Dietrichsteina s Markétou de Cardona. Tato šlechta tvořila později základ tzv. španělské strany. Vratislav doprovázel Maxmiliána II. na jeho svatební cestu do Španělska (oženil se s Marií, pozdější matkou Rudolfa II., a sloužil mu mj. jako mimořádný vyslanec), Adam z Dietrichsteina byl trvalým vyslancem v Madridu a jeho syn František pak sehrál převelice významnou roli jako biskup na Moravě.

Triumfální rozmach a vzestup Španělska ve druhé polovině 16. století (přes všechny vnitřní a vnější problémy) se váže ovšem na období krále Filipa II., mj. epochálním vítězstvím nad Turky u Lepanta v roce 1571, kde spojené španělsko-benátsko-papežské loďstvo uvolnilo turecké sevření Středozemního moře.⁹ Dalo najevo, že Turky je možno porazit, a také pozastavilo jejich expanzi ve Středomoří, i když potom pronikali do Evropy přes Balkán.¹⁰ Zahraniční politika, zaměřená za Filipa II. na vytvoření „hranice křesťanstva“ proti Turkům a „hranice katolicismu“ proti protestantům, uspěla sice v politickém záměru, ale nikoliv hospodářsky.

Mezi významné dobové události, které proběhly za vedení a pod patronací španělského panovníka i církve, patří, jak již bylo naznačeno, Tridentský koncil (1542–1564), svolaný ještě Karlem V.; na dlouhou dobu nasměroval náboženské projevy protireformace či katolické reformace a měl nesmírný vliv na celý další vývoj v katolické barokní Evropě. Pro umění z toho vyplývalo mj., že „i španělští církevní hodnostáři přiznali obrazům a sochám jako takovým nejprve zásluhou toho, co představovaly, ale později přímo jako předmětům, které byly už dříve uctívány jako zázračné nebo milostí obdařené přímo anebo jako nástroje milosti, osobitý charakter svatého předmětu, hodného úcty a vzývání; tak se tyto obrazy a sochy lišily od obyčejných a obklopily se duchovnem“.¹¹ Ve Španělsku vznikly nové nebo byly nově reformovány již existující řády, i když činnost některých se rozvinula v Římě (jezuité, piaristé, milosrdní, trinitáři, karmelitáni atd.).

I společná španělsko-portugalská etapa (1580–1640) nachází u nás ohlas zejména dovozem uměleckých artefaktů z portugalských území v Asii.¹²

9 Bitva u Lepanta znamenala obrovské vítězství, v němž 200 galér s křesťanskou, španělsko-italskou posádkou rozdrtilo ještě větší turecké loďstvo. Padlo 15 000 křesťanů a 30 000 Turků. Viz Richard MACKENNEY, *Evropa šestnáctého století*, Praha, Vyšehrad, 2001, s. 35.

10 Ozvuky této události pozorujeme u nás ještě ve Škrétově malbě a v univerzitních tezích daleko později. Viz Anna FECHTNEROVÁ, *Katalog*, IV., Praha, Státní knihovna, 1984, repr. 282.

11 Victor Lucien TAPIÉ, *Barok*, Bratislava, Pallas, 1971, s. 31, 36–37.

12 Viz Josef KANDERT, *Exotické slonovinové řezby 16. a 17. století*. *Časopis Národního muzea, řada historická*, č. 154, 1985, s. 82–91. – Libuše BOHÁČKOVÁ, *První Evropané v Japonsku*, Výstavka měsíce. Náprstkovo muzeum, březen 1980.

Současně s protestantismem v Čechách převážila protišpanělská černá legenda, jíž se dostalo nesmírné popularity a která se dlouho udržela; udržuje se dodnes běžně známými mistrovskými operními díly romantismu na světových i našich scénách.¹³

Dynastické krizi čelil Filip II. zpočátku tím, že počítal s nástupnictvím svého synovce Rudolfa II. na španělský trůn. Řešení přišlo až s Rudolfovou sestrou Annou, která se za Filipa II. provdala roku 1570 a porodila mu postupně čtyři syny, z nichž přežil pouze poslední, budoucí Filip III.¹⁴ Spolu s Annou přišli ke španělskému dvoru ještě další dva bratři Albert a Václav, a připojili se tak k Rudolfovi a Arnoštovi, kteří tu pobývali již dosti dlouho předtím; Rudolf se už pomalu připravoval k návratu do Vídně. Tak došlo k zintenzivnění styků španělského dvora nejprve s Vídní a pak s Prahou.

Filip II. byl všestranně založen a měl kvalitní humanistickou výchovu. Seznámil se mimo jiné i s některými spisy Erasmovými, jehož dílo bylo ve Španělsku 16. století velmi populární. Stal se sběratelem, především relikvií (podobně jako náš Karel IV. chtěl jimi „pokřesťanštit historii“),¹⁵ vědeckým nadšencem, založil první Matematickou akademii, a pojal El Escorial mj. i jako badatelské centrum s vynikající knihovnou, vytvořil dodnes existující Státní archiv v Simankách u Valladolidu, podporoval průzkumné expedice do Ameriky, ovládal hudbu a rozuměl výtvarnému umění. Tímto sběratelským zápallem „nakazil“ svého synovce Rudolfa, stejně jako zájmem o alchymii.

13 Jako jsou Schillerovo drama *Don Carlos* či především stejnojmenná opera Giuseppe Verdiho, v nichž španělský král Filip II. hraje – v rozporu se skutečností – neblahou roli (vraha svého syna zamilovaného do nevlastní matky) a jejichž umělecká optika přežívá paradoxně i na poli historie bezmála dodnes. Přestože řada soudných autorů, např. Eduardo IBARRA, *España bajo los Austrias*, Madrid 1927, s. 173, stále kritizovala romantický přístup k osobě Filipa II., nebyli vyslyšeni. Ještě *Ottův slovník naučný*, ad vocem, s. 210–212, jej hodnotí jako „fanatika, despota a centralistu“. O rehabilitaci Španělska a změnu úporně přetrvávajících mýtů, legend a předsudků se postarali v novější době zvláště američtí historici, nezatížení evropskými nacionalismy (a dokonce i protestantství, kteří katolickému Španělsku nebyli nikdy příliš nakloněni). Z hlediska nových, přísných průzkumů archivů se jeví období Filipovy vlády přinejmenším v daleko příznivějším světle. – Jan P. KUČERA, Tragická historie španělského infanta dona Carlose, *Dějiny a současnost*, 1996, č. 3, s. 12–17. – Geoffrey PARKER, *Filip II. Španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“*. Praha, Brána, 1998 (recenze viz Vít Urban, Filip II. – legendy a skutečnost. *Lidové noviny*, 12. září 1998). Druhým autorem působícím v USA, který pomohl zrušit negativní obraz Filipa II., je Henry KAMEN, autor knihy *Felipe de España*, Madrid 1997 (španělské vydání). Na druhé straně Vít URBAN, Iberoamerický zápisník, *Babylon*, VIII, č. 2, 13. 12. 1998, s. 7, upozorňuje nověji, že v další knize *La gran estrategia de Felipe II* (Velká strategie Filipa II.) „jakoby (Parker) odvolával vše dříve napsané a opětovně uváděl do myšlenkového oběhu ... stará schémata“.

14 Dcera Kateřina (1567–1597) se provdala 1585 za vévodu Karla Emanuela Savojského – viz Giovanna ALTADONNA, *Cartas de Felipe II a Carlos Manuel II, duque de Saboya (1583–1596)*. *Cuadernos de Investigación histórica*, č. 9, Fundación Universitaria española, 1986, s. 137–190. – Ana María JIMÉNEZ GARNICA, Ana de Austria en la Corte española, *Historia*, XXIV, č. 296, 2000, s. 30–43.

15 Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech a jejich doklady v rudolfínské kultuře a umění*. Dizertační práce, Praha 1996, s. 61. Španělská edice: El coleccionismo de los Austrias. Entre Felipe II y Rodolfo II., Madrid 2001, je textově mírně odlišná.

Obr. 1 Alonso Sánchez Coello, Podobizna arcivévody Václava, 1577, detail. Lobkowiczské sbírky, Lobkowiczský palác v Praze, Pražský hrad.

Pobyt Rudolfa II. u madridského dvora lze dosti podrobně sledovat mj. na základě písemných zpráv o jeho rozhovorech s Filipem II. Dalším dokladem je i Rudolfova pozdější korespondence s madridským dvorem.¹⁶ Při zkoumání role Rudolfa II., jakožto jednoho z největších sběratelů a mecenášů i podporovatele alchymie v historii Habsburků, se dříve či později nutně vynořuje zásadní otázka: kde přišel císař ke svému zájmu o umění a kde se seznámil se základy alchymie, kterou pak tvrdošíjně podporoval? Odpověď, přestože spíše obcházená nebo zodpovězená jen všeobecně, se nabízí dosti jednoznačně: ve Španělsku u Filipa II. Oba arcivévody, tedy Alberta a zvláště Rudolfa, jenž byl předurčen k vladařským záležitostem, vyučoval osobně jejich strýc, a to dvakrát týdně po několika hodinách. Je přirozené, že se jim nevěnoval

¹⁶ Pavel ŠTĚPÁNEK, Španělský dvůr. Učednická léta Rudolfa II. I., *Antique*, č. 2, 1997, s. 42–43; II. *Antique*, č. 3, 1997, s. 42–43.

pro španělskou konverzaci (na to měli učitele), ale seznamoval je se základy vladařství, politiky a ezoteriky.¹⁷ Na druhé straně, alchymický zájem o stříbro a zlato spíše kryl zájmy intelektuální, v duchu učení španělského (mallorského) mystika a mučedníka Raimunda Llulla. Španělsko dováželo totiž drahé kovy ve velkém z Ameriky.

Vztah obou větví Habsburků byl ostatně nesmírně příbuzensky složitý.¹⁸ Rudolfova matka, císařovna Marie, byla dcerou Karla V. Mariin manžel (od roku 1548), Maxmilián II., byl bratrancem a současně i švagrem Filipa II.,¹⁹ takže španělský král byl strýcem Rudolfa II., jenž strávil u španělského královského dvora bezmála osm let. Filipova svatba s Rudolfovou sestrou Annou se konala v zastoupení v katedrále sv. Víta v Praze roku 1570.

Španělské vyslanectví v Praze jednak odráželo čilé diplomatické styky mezi královstvím českým (v rámci soustátí středoevropského) a velkou říší na Iberském poloostrově, jednak vnášelo do pražského prostředí 16. a 17. stol. výraznou, dosti všestrannou španělskou notu. Náleželo k nejvyšším stupňům diplomatické kariéry španělské jak rozsáhlostí působistě, tak důležitostí a odpovědností svěřené moci; zaměstnávalo až 70 osob. Působení španělského vyslance v Praze rozprostíralo se na dvůr císařský, na říši německou, na země polské a zadunajské.

Svou španělskou matku, císařovnu Marii, Rudolf II. vypravil roku 1581 s velkým doprovodem do vlasti. Během svého pobytu v Praze byla Marie oslavována jako záruka španělského vlivu v Čechách, jak to dokazuje kniha Pedra Corneja *Historia de las civiles guerras y rebelión de Flandes* (Historie občanských válek a povstání ve Flandrech) vydaná španělsky v Praze.²⁰ Řeč archivů dává jednoznačně najevo, že španělština byla používána pro diplomatická jednání.²¹ Během svého pražského pobytu posílala Marie do Madridu

17 Filip II. řídil osobně práci několika alchymistů; už pouhý rok po nástupu na trůn povolal do svých služeb např. Itala Tiberia de la Roca; ten pracoval nikoliv ve Španělsku, nýbrž v Mechelen ve Flandrech. Později využil služeb Němce Petra Sternberga. Už jeho otec Karel V. se obklopoval mágy, hvězdopavci a alchymisty. Sám Filip se setkal s Johnem Dee; viz John DEE, *Monas Hieroglyphica*, 1564, NK ČR, 14 H 352, 14 H J 97. James BRADBURN, *Nositelé světla – věda a obraz světa*, in: Eliška FUCÍKOVÁ a kol. (ed.), *Rudolf II. a Praha...*, s. 290–294.

18 Geoffrey PARKER, *Filip II. Španělský...*, 1998, doslov k této knize Josef POLIŠENSKÝ, Filip Španělský a jeho impérium (s. 209). Tyto vazby pokračují jak v 17., tak i dokonce na počátku 18. stol. – Viz Michal ŠRONĚK – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria. 1618–1648. Praha v době třicetileté války*, Praha, Gallery, 1998.

19 Jak vyplývá z dochované korespondence z roku 1549, Maxmiliánovi II. dal povolení ke sňatku a k užívání titulu českého krále jak Karel V., tak infant Filip s podmínkou, že se nebude vměšovat do záležitostí vévodství brabantského, které spadalo do Filipovy sféry; viz Antonín HAAS, *Archiv Koruny české, VII, Katalog listin z let 1526–1576*, Praha 1968, s. 81, č. kat. 196 a 197, SÚA AČK č. inv. 20.148. Za upozornění vděčím dr. Denkově Čumlivskému.

20 Pedro CORNEJO, *Historia de las civiles guerras y rebelión de Flandes*, Praga, Gorge Nigrin, 1581.

21 Friedrich EDELMAYER, *Aspectos del trabajo de los embajadores de la casa de Austria en la segunda mitad del siglo XVI*, dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/Pedralbes/article/viewFile/100881/151998>, s. 52.

Obr. 2 Erasmus Hornick, ilustrace Vita brevis ke knize Juana de Borja, *Empresas Morales*, Praha, 1581. Soukromá sbírka. Foto archiv autora.

velké množství relikvií a další vzácné předměty; naopak, po svém návratu do Madridu odeslala do Prahy řadu předmětů pro chrám sv. Víta, např. černý pluviál s purpurovými ozdobami. Ze Španělska tehdy také vypravila nebo zprostředkovala zásilky např. španělských koní, zatímco sama dostala několik kufrů buď kultovních, nebo uměleckých předmětů, hodin a psacích stolů. Obě strany si vyměňovaly české granáty, portréty a relikvie. Zásilky z Madridu byly určeny přímo do rukou císaře, někdy prostřednictvím vyslanců.²²

²² Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 61–71, s odvoláním na publikovanou dobovou korespondenci. Ke španělským vyslancům se mezitím stala zásadní publikací kniha Pavel MAREK, *La embajada española en la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha, Karolinum, 2013. Ze španělské strany viz Rubén GONZÁLEZ CUERVA, *Baltasar de Zúñiga. Una encrucijada de la monarquía hispana (1599–1622)*, Madrid, Polífono, 2012.

Pozoruhodné je, že mezi pěti knihami vydanými španělsky u nakladatele Jiřího Černého (Nigrina) v Praze je i práce vyslance Juana de Borja nazvaná *Empresas Morales* – Morální emblémy, která je i první publikací svého druhu ve španělském jazyce vůbec.²³ Borja sám plnil nejen vyslaneckou funkci, ale učil také – jako jeden z prvních profesorů – v jezuitské koleji poetiku. Z Borjova podnětu byl také r. 1580 vydán latinsko-česko-španělský slovníček, patrně pro běžnou potřebu členů vyslanectví.²⁴ Nutno ovšem připomenout, že jeho otec se stal (po ovdovění) členem a pak i generálem jezuitů. Rovněž hudebník Mateo Flecha ml. působící u dvora ve Vídni a v Praze vydal u Černého dvě knihy skladeb – první, *Las Ensaladas* – tedy Směsi, se dochovala, druhá, *Libro de la música de punta a Divinarum Completarum Psalmi, Lectio brevis et Salve Regina cum Aliquibus motettis*, není dnes známa.²⁵

Ve zmíněné Cornejově knize byla „zdůrazněna zásada, že Čechy jsou pro Habsburky stejně důležité jako Flandry, tj. Nizozemí. Bylo to oprávněné, protože císařovna Marie spolu se španělským orátorem (vyslancem) Borjou a otci jezuity z klementinské koleje byli jádrem zmíněné „španělské strany“ (rozumějme skupiny, nikoliv politické strany) na pražském dvoře.“²⁶ Tvořili ji čeští katoličtí šlechtici převážně z velmi významných, mocných a bohatých rodů, např. Pernštejnové, Rožmberkové, Lobkowiczové a moravští Dietrichsteinové, ovládající většinu země; z ostatních pak např. Jiří Pruskovský, a dokonce i Karel ze Žerotína atd.

Shora uvedená „španělská strana“ vystupovala jako „malá sice, ale pevně semknutá a cílevědomá skupina“,²⁷ prosazovala jednoznačně katolickou orientaci země pod patronací španělských vyslanců, kteří sehráli kromě toho

23 Juan de BORJA, *Empresas morales...*, Praha, Gorge Nigrin (Jiří Nigrín-Černý), 1581, SK 52 B 39. Existují i německá a latinská vydání, např. v Olomouci z r. 1697 (Vědecká knihovna v Olomouci, inv. č. 26529). Díky těmto emblémům můžeme lépe porozumět tak záhadným obrazům, jako je El Grecův *Portrét kavalíra s rukou na prsou*. Syntetizuje zřejmě myšlenky obsažené v devízách *Vita brevis a Semper Aedem*. Novou komentovanou edici připravil Rafael GARCÍA MAHÍQUES, *Juan de Borja, Empresas Morales*. Edición al cuidado de Rafael García Mahiques, Valencia 1998. II: Rafael GARCÍA MAHÍQUES, *Empresas Morales de Juan de Borja. Imagen y palabra para una iconología*, Valencia, 1998.

24 Pavel ŠTĚPÁNEK, Španělští intelektuálové v Praze. Konference *Město a intelektuálové*, 10. 10. 2006, pořadatel Archiv hl. města Prahy, Clam-Gallasův palác. Viz studii č. 3 v této knize.

25 Jeho skladby spojuje s jedním z exponátů Martin MÁDL, *Triumf, karneval, sv. Jakub*. K interpretaci kruhového štítu z 16. století, *Umění*, XLVI, 1998, s. 83–99; současně jej správně uvádí do kontextu s dvorním okruhem Karla V. nebo Filipa II. Konkrétně naznačuje možnost, že jde právě o štít spojený s triumfálním vstupem Filipa II. do Antverp, ev. v henegavském paláci Binche. Vyslovuje domněnku, že štít získal Rudolf II. od Filipa II. náhradou za nedosažitelné malby Boschovy. – Španělské knihy se ovšem tiskly po celé Evropě v originálech i v překladech. Jen v Itálii vyšlo celkem 795 titulů španělských autorů (od r. 1551 do r. 1600), z toho 71 titulů španělsky; do značné míry šlo o knihy odborné, zvláště z oboru morální teologie, nebo nábožensky a mysticky zaměřené knihy, které podstatně přispěly k rozšíření protireformační spirituality – viz Franco MEREGLI, *Presenza della letteratura spagnola in Italia*, Firenze, 1974, s. 17 a 26.

26 Josef POLIŠENSKÝ, doslov in: Geoffrey PARKER, *Filip II. Španělský...*, 1998, s. 209–210.

27 Zdeněk VAŠICA, *České literární baroko*, Praha, Vyšehrad, 1938, s. 152.

i významnou úlohu spojky s císařským dvorem v Praze a současně i roli kulturní. O španělském králi hovořili příslušníci české prošpanělské katolické strany jako o „našem“ králi²⁸ a ve Španělsku hledali záruku mezinárodního pořádku (na rozdíl od strany protestantské, která v něm viděla trvalé nebezpečí a v habsburské vládě obou zemí geopolitickou hrozbu). Strategickými sňatky se španělskými šlechticemi (inspirovanými nepochybně císařovnou Marií) dosáhli velmi dobrých kontaktů se španělským dvorem (v tom pokračovaly i jejich děti) a stali se nositeli španělských zvyků a kultury, dokonce nejvyšších španělských vyznamenání (Řádu zlatého rouna)²⁹ nebo členy španělských řádů (Calatrava), což se projevovalo mj. španělskou módou, která nakonec naše prostředí ovládla na dlouhou dobu (mj. také díky lpění Rudolfa II. na španělském protokolu i obleku), a to i v době, kdy její obliba již klesala.³⁰

Podobně jako císařovna Marie, která držela nad španělskou stranou ochrannou ruku, jednala i Marie Manrique de Lara, žena Vratislava z Pernštejna, vyslanec a kancléř českého království – nechala si posílat poháry, voskové i kamenné sošky, látky, příkrývky, parfémů atd. V obecné rovině šlo o zvědavost zrcadlící zájem o vše, co přicházelo ze španělského dvora, který byl považován za symbol přepychu a výlučnosti. Ztotožnění „španělského“ v nejširším slova smyslu v oné době s „výjimečným“ a „přepychovým“ a také „exotickým“ se postupně změnilo v zobecnění. Rovněž katolické a španělské bývalo ztotožňováno, takže nekatolický tábor nazýval české katolíky „Španihelé“. Vzhledem k jejich přirozeně významnému postavení v české společnosti danému postavením a tradicí jim císař přiděloval nejvyšší politické funkce. Stručně řečeno, „vše ze Španělska je u císařského dvora bez výhrad přijímáno a šíří se dále v šlechtických kruzích“.³¹

Nověji byla doložena i umělecká činnost řady Španělů u dvora, která, ač nesouměřitelná počtem i významem s jinými národnostními skupinami, např. italskou, měla svůj význam v mocenském kontextu už pouhou přítom-

28 Josef POLIŠENSKÝ, doslov in: Geoffrey PARKER, *Filip II. Španělský...*, 1998, s. 207.

29 O propůjčení řádu rozhodoval v oné době Filip II., který v roce 1585 udělil řád Rudolfovi II. a řadě dalších osobností spjatých s habsburským rodem a pražským dvorem, mj. Vilémovi z Rožmberka.

30 Milena BRAVERMANOVÁ, Pohřební výbava Rudolfa II., in: Eliška FUČÍKOVÁ a kol. (ed.), *Rudolf II. a Praha...*, s. 284, č. k. III/302, 303; španělský stříh měly i pohřební šaty dcery Maxmiliána II. Eleonory, č. k. III/299, s. 283.

31 Zálležitosti ve Španělsku vyřizovali španělští poslové, např. Gaspar de Santiago, vychovatel a zástupce rodiny Pernštejnů u císařského dvora, jak zjistil Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 73–75. Je doloženo, že převážel např. sošky včetně voskových. Marie Manrique de Lara byla dvorní dámou císařovny Marie. K její roli vyšla v poslední době zejména studie Pavla MARKA, *Las damas de la emperatriz Maria y su papel en el sistema clientelar de los reyes españoles. El caso de María Manrique de Lara y sus hijas*, in: José MARTÍNEZ MILLÁN – María Paula MARÇAL LOURENÇO (dirs.), *Las Relaciones Discretas entre las Monarquías Hispana y Portuguesa: Las Casas de las Reinas (siglos XV–XIX)*, I–III, Madrid, 2008, zde II., s. 1003–1037. Zde i údaje o Mariiných dcerách.

ností v Praze. Španělští umělci pracovali v Praze nejen pro císaře, ale dokonce i pro paní Marii Manrique, jak o tom svědčí dobové účty za zlatnické práce, vystavené Juanem de Mazuelos v Praze roku 1570 (působil v Praze do roku 1589) nebo působení architekta Jana Španěla jak v Praze, tak v Olomouci.³² Vždyť i členové rodiny Miseroniů z Milána přišli přes madridský dvůr, kde se s jejich tvorbou Rudolf seznámil, stejně jako s florentskými mozaikami „pietra dura“ bratří Castrucciů.

Rudolf II. nikdy své vztahy ke Španělsku nepřerušil a využíval je i pro své sběratelské zájmy. Zvláště jej fascinovala možnost získávat americké, africké a asijské produkty a také ji plně využíval. Pověřil svého vyslance Khevenhüllera, aby získal drahé kameny a nejrůznější kuriozity ze zaoceánských španělských držav.³³ Dochovalo se i svědectví německého návštěvníka, kupce Hanse Ullricha Krafta, který si prohlédl rudolfínské sbírky v roce 1584 díky dvornímu malíři Bartolomeu Sprangerovi: „A tam byla překrásná díla, zhotovená ve Španělsku...“, vzpomíná. Pevnou součást sbírky tvořily také „indiánské věci“ či „indiánské rarity“, které se objevují i v jiných sbírkách, např. nostické. V archivech Lobkowiczů v Žitenicích nacházíme později „inventář všelijakých věcí a svrškův jeho milosti knížete Saganského zložený v Praze dne 25 měsíce Juni léta 1647“, který obsahuje mj. i následující předměty: „1 škatule indiánská červená, zlatem malovaná“, „... ad 4) šál indiánský, uvnitř červený a zevnitř černý a pozlacený“. Kromě toho jsou tu uvedeny i čtyři lžičky z Montserratu.³⁴ Z Kolumbie pocházely smaragdy, které v původní matečnické hornině věnoval Rudolf II. roku 1581 saskému kurfiřtovi Augustovi I.; pak byly zasazeny do postavy *Mouřenína* Baltazarem Permoserem a Johannem Melchiorem Dinglingerem, dodnes dochované. Švédové si z vyloupené sbírky Pražského hradu odvezli (podle francouzsky psaného inventáře z roku 1652) také indiánské rarity.³⁵ Rudolfova sbírka s americkými předměty názorně ukazuje, že v podstatě v celém 16. století promítali Evropané svoje exotické tužby do „Indií“, tedy do španělské Ameriky, popř. do portugalské Asie, na prvním místě do Goy. Podle dokumentů ve Vídni Rudolfovi II. šlo zvláště

32 O Mazuelovi viz Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 75 a 214: „Říkám já, zlatník jeho císařské výsosti mého pána, že jsem dostal od pána Presidia Bosca čtyři sta šedesát dva florinů v hodnotě 60 karzů za každý florin, a s nimi jsem dosáhl účty, které jsem měl s mým pánem Pernštejnem a mou paní doňou Maríou“. O Janu Španělovi viz Pavel ŠTĚPÁNEK, *El arquitecto Juan Español*, *Archivo español de arte*, č. 277, Madrid, 1977, s. 96–97.

33 O vyslanci Khevenhüllerovi viz Margarita ESTELLA, *La herencia artística del Embajador Austriaco Hans Kevenhüller* (sic) (14. 5. 1606), *Archivo español de arte*, LI, č. 201, Madrid, 1977, 1978, s. 84–93. Jedno z rodových sídel Khevenhüllerových bylo v Lanškrouně; viz Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 169.

34 Inv. č. 134, sign. 916; za upozornění na existenci dokumentu vděčím dr. Miloslavu Vlkovi. Kraft se ale nijak podrobně španělskými malbami a předměty nezabýval – viz Helena BROŽKOVÁ (ed.), *Sběratelství*, Praha, Svoboda, 1983, s. 51.

35 Helena BROŽKOVÁ (ed.), *Sběratelství*, 1983, s. 50, 59.

o diamanty.³⁶ Zájem o „indiánské“ (indické) květy doprovází i módu čínskou, jak se projevuje na porcelánu, např. v míšeňské produkci z let 1725–35 nebo v rakouské porcelánové cukřence v majetku Uměleckoprůmyslového muzea z doby kol. 1740.³⁷ I na českém porcelánu najdeme ještě v 18. stol. znázornění aztéckého božstva Huitzilopochtliho,³⁸ jakožto ozvuk španělské Ameriky. Alegorické postavy této části světa na nás hledí z říms paláců či z kupolí a kleneb kostelů.

Vhodně bylo konstatováno, že když se vrátili mladý Rudolf s Arnoštem domů, ovládl je „asi pocit, jako by z divadla velkého světa přesídlili na venkov“.³⁹ Zřejmě proto „snad ve snaze soupeřit se svým strýcem Filipem II. Španělským Rudolf usiloval o vytvoření jakéhosi ideálního renesančního dvora. Hmotnými stopami, jež zanechalo toto úsilí, byly jeho ohromné sbírky a kunstkomora, právě tak jako zahrady, včetně zoologické“.⁴⁰ Jejich společným jmenovatelem byl neoplatonský křesťanský světonázor. V Praze se Rudolf II. obklopil i španělskými dvořany.⁴¹

Nelze opominout ani roli dalšího vyslance Guillerma de San Clemente y Centellas, rytíře řádu sv. Jakuba a intelektuální osobnosti doby rudolfínské, jenž působil v Praze od r. 1581 do své smrti r. 1608, tedy plných 27 let, jakožto mecenáše a zadavatele uměleckých děl, eventuálně jako dárce různých uměleckých předmětů včetně rukopisů.⁴² Ten měl velké slovo nejen jako představitel nejmocnějšího krále Evropy, ale zejména jakožto duchovní vůdce, patron a podporovatel prošpanělské katolické skupiny. San Clemente byl ovšem nejen spolehlivý státní úředník, ale také intelektuál; proto mu věnoval Giordano Bruno během svého pražského pobytu (Bruno bydlel dokonce v rezidenci vyslance) spis katalánského středověkého filosofa Raimunda Llulla o kombinatorice, který vydal opět u Jiřího Černého.⁴³ Když San Clemente umíral, dorazil do Prahy jeho příbuzný Baltasar de Marradas.

36 Viz Miguel MORÁN – Fernando CHECA, *El coleccionismo en España. De la cámara de maravillas a la galería de pinturas*, Madrid, 1985, s. 48; 76.

37 Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, inv. č. Z 105/28.

38 Pavel ŠTĚPÁNEK, Fictipuctli aneb jak nadával Ludwig van Beethoven, in: *Historická Olomouc XII. Sborník příspěvků ze symposia Historická Olomouc XII., zaměřeného na problematiku zakladatelských mýtů a mýtů „počátků“ ve světle kritiky pramenů. Muzeum umění Olomouc, 6.–7. října 1998. Olomouc, 2001, s. 191–207.*

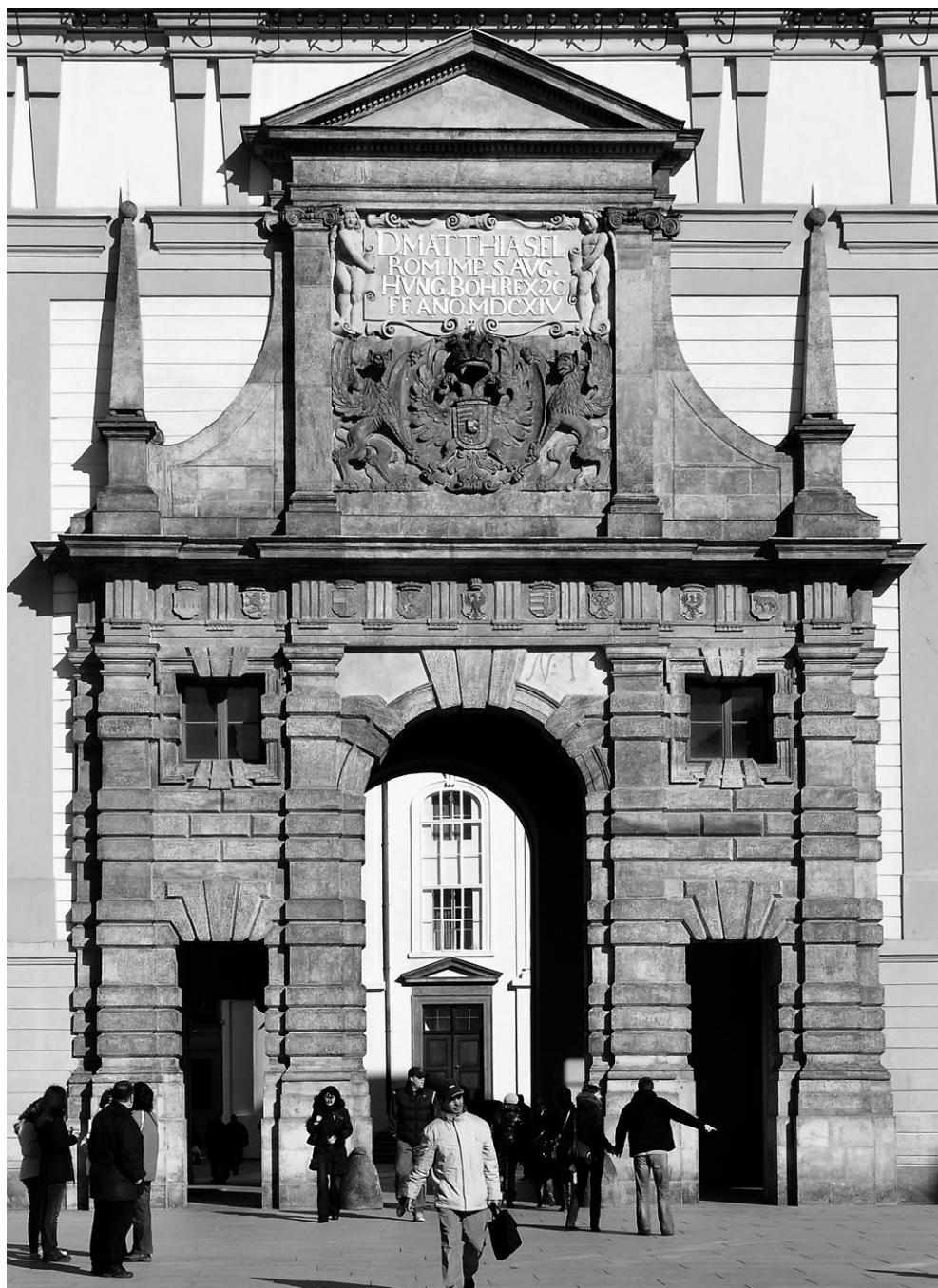
39 Eliška FUČÍKOVÁ – Beket BUKOVINSKÁ – Ivan MUCHKA, *Umění na dvoře Rudolfa II.*, Praha, Aventinum, 1991, s. 9. konstatuje, že pobyt ve Španělsku poznamenal oba na celý život.

40 James BRADBURN, Nositelé světla – věda a obraz světa, in: Eliška FUČÍKOVÁ a kol. (ed.), *Rudolf II. a Praha...*, v pozn. 173, s. 291.

41 Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, Praha, Artefactum, 2002.

42 Pavel ŠTĚPÁNEK – Jiří T. NOVÁK, Rodrigo de Oviedo, iluminador ignorado, *Archivo Español de Arte*, 46, 1973, s. 192. Rukopis psaný a iluminovaný Oviedem daroval malostranským augustiniánům, zatímco jezuitům roku 1598 spisy Alfonsa Tostada. Viz též Oldřich KAŠPAR, *České překlady španělské literatury v 16.–18. století*. Praha, Sdružení českých překladatelů, 1987, s. 10.

43 Miroslav HROCH – Anna SKÝBOVÁ, Hranice svobodného ducha. Giordano Bruno (2), *Kmen*, XII, č. 32, 1987 vysvětlují toto věnování v rozporu se skutečností jako jakýsi pokus „otupit ostrý španělské podezíravosti proti cizím heretikům v Praze“.

Obr. 3 G. M. Filippi (?), Matyášova brána na Pražském hradě, postavená podle španělských vzorů r. 1614. Foto Vlastimil Karfík.

Rudolfovo rozhodnutí přenést na počátku panování svou rezidenci z Vídně do Prahy a následná přestavba Pražského hradu byly dokonce přirovnány k postupu jeho strýce Filipa, který posunul osu panování z Toleda do Madridu a nakonec do El Escorialu.⁴⁴ Nejnověji se v císařově přebudování hradčanského paláce spatřují inspirativní španělské prvky, protože císař žádal svého vyslance Khevenhüllera, ostatně dlouholetými žádostmi císařovými vycvičeného znalce umění, o dodání kreseb španělských královských sídel a o grafické pohledy na královské zámky El Escorial a Aranjuez, autorizované samotným stavitelem Herrerou. Snad nejlépe splňuje tento předpoklad Matyášova brána, jejíž stavbu, chápanou jako vítězný oblouk, započal tridentský architekt Filippi ještě za Rudolfova života, a jež vzdáleně připomíná Aranjuez; také výstavba stavebního komplexu v Bubenči začíná ve druhé fázi hned po získání předloh ze Španělska.⁴⁵ Jak bylo nověji zjištěno, Rudolfovým záměrem bylo vybudovat na Pražském hradě druhý El Escorial, pochopitelně nikoliv co do formy, ale ve výsledném duchovním významu, protože i v Praze byl klíčovým bodem urbanisticko-náboženské a palácově-sídelní struktury Hradu chrám sv. Víta, podobně jako v El Escorialu chrám sv. Vavřince.⁴⁶ Také v Praze se spatřují určité obdoby v přítomnosti kláštera v královské rezidenci (klášter sv. Jiří, ovšemže dřívějšího data); Rudolf II. dobudoval rovněž alchymické dílny a sbírky. Příklad Filipovy stavby, El Escorialu, kterou Rudolf viděl jen v počátečním stadiu, působil ideově po staletí v celé Evropě (u nás např. v klášteře v Plasích,⁴⁷ v Hradisku u Olomouce,⁴⁸ a na neposledním místě

44 Pravoslav KNEIDL, *Počátky sběratelství a strahovský kabinet kuriozit*, Praha, PNP, 1989, s. 15; též s. 17, 27 a 51.

45 Zhotovením plánu byl pověřen Španěl Isaac Phendler, koncipista dvorní komory, a to ještě před dokončením štolý počátkem roku 1593. V dochovaném plánu, uložen v Národním technickém muzeu v Praze, je barevně vyznačen podélný řez stolou s popisem (ve španělštině) postupu prací, popisem geologických poměrů a je zde vyznačeno technické vybavení stavby. Tento plán je a patří mezi světové unikáty dokumentující úroveň hornické činnosti v době renesance. Ústí štolý v Královské oboře bylo opatřeno kamenným bosovaným portálem, který nese letopočet MDLXXXIII s císařskou korunkou a Rudolfovým monogramem. Plánek jsem vystavil dvakrát, a to: *Filip II. (1527–1598) a jeho doba*. Vybrané ukázky umění a dokumentů z pražských sbírek. Španělské velvyslanectví a Národní muzeum v Praze Lobkowiczský palác, 19. ledna – 28. února 1999 (viz kapitola 4) a *Praha španělská. Spanish Prague. La Praga Española*, katalog výstavy, Správa Pražského hradu. Pražský hrad. Císařská konírna, 17. 3. – 28. 6. 2009.

46 Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 131–136.

47 Rostislav ŠVÁCHA, Santiniho projekt kláštera v Plasích. *Umění*, č. 2, 1983, s. 197.

48 Globální pohled viz Małgorzata WYRZYKOWSKA, Escorial jako wzorzec ideowy i architektoniczny założeń klasztornych na terenie monarchii habsburskiej, in: *Dzieła i interpretacje*, díl VI, Wrocław, 2000, s. 9–56. Pavel VLČEK, *Kláster Hradisko. Historická Olomouc*. X., Olomouc, 1995, s. 55: Právě v Hradisku máme před sebou jedno z prvních použití tohoto schématu v Zaalpi: „idea Šalomounova chrámu, jak ji ztělesnil poprvé nejlépe španělský Escorial: jednalo se o pravidelný pravoúhelník se 3 × 3 dvory a především s chrámem v centru dispozice. Toto ideové pojetí se objevuje často v klášterních pramenech hluboko do 18. století, kde bývají kláštery srovnávány s chrámem Šalomounovým (nejznámější Prandtauerův Melk)“...; Escoriálského tématu na Moravě se dotýká i Jiří KROUPA, Premonstrátský klášter Louka – chrám Šalomounův?, in:

byl jedním z inspiračních zdrojů Kuksu).⁴⁹ Escorial je dokonalým výrazem renesančního platonismu, radikální aplikací římských teorií, ve formě tak čisté, jakou nenajdeme ani v bazilice sv. Petra v Římě, kde barokní přestavby zkreslují účinky Michelangelovy architektonické koncepce. Lze shrnout, že španělský ráz El Escorialu tkví zejména ve velkorysém, grandiózním pojetí. Vliv této stavby se projevoval nejen přímo na ty, kdož se s ní mohli seznámit na místě, ale i prostřednictvím publikací, jako byla Villalpandova kniha o šalomounském chrámu, jímž byl myšlen i Escorial.⁵⁰

Herrerovo pojednání o kubickém těle podle zásad a názorů Raimunda Llulla musel Rudolf II. znát. Přestože se přímo nedotýká provozování alchymie, vyjadřuje teoretické zásady, jimiž se doktrinálně řídily alchymická věda a umění (pod pojmem *Ars Magna* – Velké umění se rozumí mj. alchymie, avšak ve vnitřním smyslu jako pansofie, jako transmutace duše).⁵¹

V escorialsském dvorním okruhu ovšem zároveň vznikla španělská portrétní škola evropského dosahu, o čemž svědčí mimo jiné obrazy z roudnické lobkowiczské sbírky.⁵² Španělská portrétní malba zdůrazňuje společenské hodnoty velkoleposti (*grandeza*), majestátu (*majestad*), vznešenosti (*alteza*) a okázalosti (*suntuosidad*), umírněné opatrnosti a zdrženlivosti (*prudencia*). Přísnost a tolik zdůrazňovaná strohost (*austeridad*) není nic jiného než vizuální ztvárnění tohoto smyslu dvorní etikety a majestátu, jak jej rozvinul habs-

Premonstrátský klášter v Louce. *Dějiny – umělecká výzdoba – ikonologie*, Znojmo, Okresní úřad, 1997, s. 62–83, zejm. s. 64. V popularizující rovině viz Daniela KRECHLOVÁ, Moravský Escorial. *Svobodné slovo*, 2. 9. 1982. – Jiří POLÁŠEK, Devět staletí Hradiska u Olomouce, *Katolické noviny*, výstřižek bez data, asi z r. 1983. Dnes již desítky statí uvádějí klášter Hradisko srovnáním se španělským El Escorialem.

49 Pavel ŠTĚPÁNEK, Una corte provinciana de alcance europeo – Kuks. Ideas e influencias españolas en un programa iconográfico, in: *El arte en las cortes europeas del siglo XVIII*. Madrid 1989. Comunicaciones (Akta kongresu). Madrid-Aranjuez, 27–29 Abril 1987, s. 717–724.

50 Pavel Josef Axlar (†8. 6. 1714), kněz v Klatovech, později děkan Svatovítské kapituly v Praze. Svou knihovnu odkázal klášteru v Plasích, kde byl jeho bratr mnichem. Plaský klášter pak v Praze 1720 vydal sbírku jeho homilií. Srov. Hynek HRUBÝ, České postily, Praha, KČJN, 1901, s. 279–282. – Pavel AXLAR, Nábožně horlivý vůdce do města svatého nebeského Jeruzalema Aneb Kázání věroční, nedělní, někdy rozdílně hlásané Skrze vysoce důstojného, urozeného a vysoce učeného p. p. Pavla Jozeffa Axlara, písmo sv. doktora, král. hlavního kostela svatého Víta na hradě Pražském preláta a kapitulního děkana [...], v Praze v impr. Karlo-F. L. P. 1720. Národní knihovna ČR, sig. 54 B 51, s. 864–869, vyznačování kurzívou Axlarovo: Neděle dvamecítma po Svatém duchu [...]. Kázání druhé [...]. Cestě Boží pravdivě vyučuješ [...]: “Nebylo nikdy na světě takové stavení, jak jest byl chrám boží jeruzalémský, který vystavěl král Šalomoun, nebt je k tomu dílu bylo zjednáno samých kameníků osumdesáte tisíc, podáváčů pak a břemenonošů sedumdesát tisíc, rozkazovačů tři tisíce a tři sta. Nákladu na to stavení bylo naloženo a vydáno na samém zlatě čtyry sta a tři miliony a k tomu osumkrát sto tisíc dukátů, na stříbře přes tisíc dvě stě a devět millionů, tak smejší Villalpand, in Ezechiel. To bylo stavení!” [...]. Děkuji za sdělení Rostislavu Šváchovi 18. 9. 2008.

51 V originále *Tratado del cuerpo cúbico conforme a los principios y opiniones de Raimundo Lulio*. Nové vydání viz Juan de HERRERA, *Sobre la figura cúbica*, Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, Ayuntamiento de Camargo, 1998, 106 s.

52 Odkazuji z nedostatku místa na Eva BUKOLSKÁ – Pavel ŠTĚPÁNEK, *Španělské podobizny*, Praha, Odeon, 1980 a další moje publikace.

burský dům na základě burgundských tradic. Na těchto portrétech dochází do jisté míry ke zbožštění portrétovaného. Řečeno s Gombrichem,⁵³ portrét „není věrným záznamem vizuální zkušenosti, ale věrnou konstrukcí modelu relací“. Otázka, která se vnučuje při studiu roudnických podobizen – do jaké míry působily do Čech přivezené španělské podobizny na vývoj českého portrétního malířství – by však zasluhovala samostatnou studii.⁵⁴

Zasáhl k nám nejen světský dvorský portrét, ale i hluboce, až pateticky laděné náboženské dílo malíře Luise Moralese, zv. Divino, jež kombinuje s elegantní vybraností a melancholií principy evropského manýrismu, jak máme doloženo několika kopiemi. V katedrále sv. Víta bývala totiž jedna z verzí obrazu proslulé Piety.⁵⁵ Vyjadřuje v ní zdrženlivým podáním dramatickosti námětu, staví do protikladu sinalé tělo Krista a slzami zčervenalou tvář Madony. Přes italizující formy a šerosvitnou modelaci vycházel Morales z nizozemského malířství, ale bohatá barevnost a senzualita naturalistické povahy se u něj proměnily ve střizlivý asketismus. Vytvořil typ dramatické bolestné Madony s Kristem, vyjadřující utrpení a duchovní život, jenž mu přinesl obecný úspěch a lidový ohlas.

Ve vývoji španělského sochařství pozorujeme nepřetržitou kontinuitu výrazových i technických prostředků domácí provenience, v řezbě (realismus) i v polychromii *estofado*. Oblékačí plastiky počítaly s využitím i takových materiálů, jako je vosk, jak to můžeme pozorovat i v Čechách, např. na slavném Pražském Jezulátku, které je ovšem španělského původu,⁵⁶ nebo u sv. Starosty, sv. Felicissima a Marcie v Loretě či u řady dalších populárních figur, převážně ovšem ze 17. století.

V pozdním období, kdy se císař bezmála vzdal vykonávání své pravomoci a odpovědnosti a nechal – podle tradice – volné pole svým služebníků a ko-

53 Ernst H. GOMBRICH, *Umění a iluze. Studie o psychologii obrazového znázorňování*, Praha, Odeon, 1985. Zvláště závažná je studie Experiment karikatury, s. 373–409.

54 Když Max Dvořák sestavoval v roce 1907 inventář roudnické galerie, poznal tehdy dnes již zcela běžně známou skutečnost, že portrétisté Sánchezovy a Pantojovy generace ovlivnili zásadním způsobem Velázquez, který od nich převzal vznešenost pojetí a suverénní samozřejmost postojů a pohybů, stejně tak ovlivnilo jejich chladně objektivní aristokratické umění šedých tónů Velázquezovu paletu (viz Max DVOŘÁK – Bohuslav MATĚJKA, *Roudnice II. Zámek. Soupis památek historických a uměleckých, okres roudnický, XXVII*, Praha, Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa I. pro vědu, slovesnost a umění, 1907). – Dvořák se mýlil v jednom, jak dokázala nedávno Blanka Kubíková. V tom, že považoval skupinu obrazů kolem údajné podobizny Alžběty Těšínské za dílo českého mistra (Mistra Alžběty Těšínské). Ve skutečnosti se jedná o podobiznu francouzské královny Marie Medicejské (viz Blanka KUBÍKOVÁ, *Portrét v renesančním malířství v českých zemích. Jeho ikonografie a funkce ve šlechtické reprezentaci*, Praha, Národní galerie, 2016).

55 Pavel ŠTĚPÁNEK, La difusión de Luis de Morales en Bohemia, *Archivo Español de Arte*, LXXVIII, č. 310, 2005, s. 123–131.

56 Josef FORBELSKÝ – Jan ROYT – Mojmír HORYNA, *Pražské Jezulátko*, Praha, Aventinum, 1992. Jinak odkazují na článek Pavel ŠTĚPÁNEK, Španělská plastika v Národní galerii v Praze, *Umění*, XXIV, č. 3, 1976, s. 256–273.

morníkům, přičemž si hleděl téměř výlučně umění, se dotváření velkolepých sbírek stalo obranou císařského ideálu a královské moci a vážnosti, kterou na poli politiky nenapravitelně ztrácel. V tomto napodoboval – ovšem jen v povrchové vrstvě – Filipa II. jako dokonalého mistra v umění vládnout, podle postřehu soudobých autorů, např. Parkera.⁵⁷ Rudolf tak slučoval rysy rodinné ideologie a uměleckého internacionalismu, opírající se zcela o mezinárodní umělecký trh oscilující mezi Itálií, Španělskem, Nizozemím a zámořskými provinciemi. Podat však analýzu dalších analogií Rudolfovy vlády a španělského prostředí při pražském dvoře se už vymyká záměru i rozsahu tohoto textu.

57 Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *Vztahy Španělska a Čech...*, 1996, s. 111.

ŠPANĚLSKÁ HUMANISTICKÁ VZDĚLANOST 16. STOLETÍ (A JEJÍ OHLAS V ČESKÉM PROSTŘEDÍ)

První gramatika španělského jazyka a vůbec první gramatika vulgárního jazyka vyšla roku 1492. Když ji Elio Antonio de Nebrija¹ psal, měl na mysli velikost a slávu latiny a řečtiny ve starověku. Byla znamením, že proces utváření národnosti španělské, započatý „Katolickými králi“ Ferdinandem Aragonským a Isabelou Kastilskou, byl vskutku dovršen. Bylo to v památném roce, kdy tito panovníci konečně skoncovali s poslední baštou muslimské říše, která existovala na Iberském poloostrově od roku 711, a současně vyslali na objevitelskou cestu Kryštofa Kolumba.

Váha Španělska se tak rázem zvýšila. Vnuk Katolických králů císař Karel V., vychovaný v Nizozemí, jenž při svém nástupu na španělský trůn vůbec španělsky nehovořil, odmítl mluvit s protestantskými knížaty po bitvě u Mühlberka jinak než právě španělsky. Před senátem v Janově zahájil zase svůj projev následujícími slovy: „I když mohu mluvit latinsky, toskánsky, francouzsky nebo teutonsky, dal jsem přednost řeči španělské, aby mi všichni rozuměli.“ Není divu. Vždyť i Baldassare Castiglione, autor klasického *Dvořana* (Il Corteggiano, 1524),² kodexu duchovní elegance své doby, spojuje znalost španělštiny s ideálem dokonalého dvořana; Pietro Aretino, spisovatel, dramatik, básník a satirik, mistr ostrého jazyka, používá ve svých komediích španělských vět a výroků. Vláda Borgiů (katalánsky a španělsky Borja)³ v Římě a Alfonsa V. Aragonského⁴ v Neapoli, a ještě více na Sicílii, způsobila, že jazyk a mravy, hry a móda v Itálii nasakovaly španělským duchem. V Neapoli pak do té míry, že obyvatelé tohoto království byli považováni za „quasi più spagnoli che napoletani“.⁵ Benátští tiskaři vydávali nejvýznamnější výtvary španělského literárního ducha období humanismu, například *Celes-*

1 Tyto poznámky se nesnaží dokumentovat v úplnosti veškerou literaturu, spíše naznačit přítomnost děl komentovaných španělských autorů v českých knihovnách, resp. poukázat na jejich aktualitu, vyplývající z nově přeložených titulů. Děkuji doc. Heleně Zbudilové za revizi textu. – Elio Antonio de NEBRIJA, Antonius NEBRISSENSIS, narozený v obci Lebrixa (dnes Lebrija) poblíž Sevilly, autor *Gramática de la lengua Castellana*, 1492, zvané též *Grammatica Nebrissensis*.

2 Český Baldassare CASTIGLIONE, *Dvořan*, Praha, Odeon, 1978.

3 Joachim BRAMBACH, *Borgiové: příběh renesanční rodiny*, Praha, Ikar, 2000. V současnosti se prosazuje názor, že posuzování života a činů rodiny Borgiů bylo vedeno dobovou černou legendou; v umírněném názoru se uvádí, že rodina Borgiů naprosto nepřesahovala dobový průměr.

4 Alfons V. Aragonský je pochován v klášteře v Pobletu (Katalánsko).

5 Benedetto CROCE, *España en la vida italiana del Renacimiento*, Madrid 2007.

tinu,⁶ *Amadíse Waleského*,⁷ *Vězení lásky*⁸ i překlady italských nebo klasických knih do španělštiny, mezi nimi Ariostova *Rolanda*, *Odyssea* i gramatiky španělského jazyka.⁹ Ve Vlámku se mluvilo běžně španělsky v hlavních obchodních a kulturních centrech: Gentu, Bruggách a Lovani. Tamní tiskárny chrlily španělské knihy: roku 1520 vyšel španělsko-vlámský slovník. Ani Francie neunikla tomuto vlivu. V Anglii se dočkala gramatika a slovník španělsko-anglický dvou vydání do roku 1599 (Richard Percyvall).¹⁰ V Praze Jiří Černý (Nigrin) vydával španělské spisy Juana de Borjy a dalších autorů. Španělská móda ovládla Čechy velmi brzy, protože Ferdinand I., narozený ve Španělsku, přinesl s sebou španělské zvyky politické i kulturní.

Španělsko se v písemnictví, próze, poezii a divadle vyrovnalo velmi záhy s přínosem renesanční Itálie. Již na počátku 16. století se Juan Boscán¹¹ pokusil úspěšně adaptovat italskou metriku verše na španělštinu a jeho úsilí završil básník Garcilaso de la Vega.¹² Diego López de Cartagena, arciděkan sevillský, přeložil roku 1513 Apuleiova *Zlatého osla*; Jerónimo Fernández de Villegas, převor covarrubijský (u Burgosu), seznamoval s úryvky Juvenala a Danta, Cervantes se zmiňuje o jeho *Historia de Belanís de Grecia*, protože rozvíjí příslib neukončeného dobrodružství;¹³ Luisa Sigeaová dokázala znalost latiny ve své poemě *Syntra*; Juan de Vergara, tajemník arcibiskupa Fonseky, napodoboval epigramy Catullovy a Marcialovy a zahájil *Callioperii* (jde-li skutečně o jeho dílo) makarónskou poezii na způsob italského burleskního básníka Gerolama Folenga; Andrés Resende, Portugalec žijící u kastilského dvora, imitoval Eustacha; neolatiný básník Fernán Ruiz de Villegas oplakával smrt filosofa Vivese v latině; spolu s dalším dnes již méně známým spisovatelem a básníkem Juanem de Verezosou patří ke ctitelům Petrarky; Verezosa a Jaime Juan Falcó

6 Fernando de ROJAS, *La Celestina*. Tragikomedie o Kalistu a Melibeji, složená na pokárání pošetilých milenců, Praha, SNKLHU, 1956.

7 Garcí ORDÓÑEZ DE MONTALVO, *Příběhy chrabrého rytíře Amadíse Waleského*, Praha, Odeon, 1974.

8 První opravdový román v dopisech *Vězení lásky* (*Cárcel de amor*) (kolem roku 1485) od Diega de San Pedro, patří k tradici románů (milostných novel), v nichž velké množství vložených dopisů už ovládalo příběh. Vyšel v Seville roku 1492 v tiskárně čtyř německých druhů známých jako *Cuatro compañeros alemanes* [= Pablo de Colonia, Juan Pegnitzer, Magno Herbst a Tomás Glockner]. Autor pravděpodobně bojoval ve válce granadské proti muslimům.

9 *Osservationi della lingua castigliana*, 1569.

10 Richard PERCYVALL, *The Spanish Grammar*, London, 1590.

11 Juan Boscán Almogaver (asi 1495–1542), básník; cestoval po západní Evropě, díky přátelství s italskými diplomaty se seznámil s humanistickou kulturou, zejména se situací v italské literatuře a básnictví. Později vstoupil do vojenských služeb, žil na královském dvoře.

12 Působil ve službách španělského dvora, v roce 1532 přesídlil do Itálie ke dvoru neapolského místokrále. Garcilaso de la VEGA, *V kraji nymfa růží. Výbor z poezie*, Praha, Fra, 2011, překlad Josef Prokop, *Imitace imitace. Antologie renesanční poezie. Petrarca, Bembo, Ronsard, Du Bellay, Desportes, Garcilaso a další*, překlad a komentář Josef Prokop, studie Juan A. Sánchez, Praha, Protis, 2007.

13 Pierre DARNIS, *Lecture et initiation dans le récit bref cervantin*. Thèse de doctorat, Université Toulouse II., Le Mirail, 2006 – viz http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/11/65/92/PDF/These_DARNIS.pdf (editováno 27. 4. 2012).